

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

ممنوعیت شکنجه در فقه امامیه و حقوق جزا

استاد راهنما:

دکتر علی بهرامی نژاد مغویی

استاد مشاور:

دکتر جمشید معصومی

پژوهشگر:

زهرا رضانی

زمستان ۱۳۹۰

تقدیم

به ختم الأئمة، امام امم
نخبات همه، حجت مستقم

بیدالاعادی، مزیل الظلام
به مهدی قائم علیه السلام

تشکر و سپاس:

سپاس بی حد و حصر از خداوند تبارک و تعالی، که توانم داور دانشم بیافزایم، و سپاس

از خداوند، که علی بن ایتالب، پدیدآورنده فقه امامیه را خلق نمود، و سپاس از

خداوند، که پدر و مادر مهربانم را، حامیانم قرار داد و سپاس از خداوند، که استادان گرامیم

را در تهیه این مجموعه یاورانم قرار داد.

فهرست مطالب

چکیده..... ۱

فصل اول: کلیات

- ۱-۱- بیان موضوع تحقیق..... ۳
- الف) بیان مسأله تحقیق..... ۳
- ب) سؤالات تحقیق..... ۴
- پ) فرضیه های تحقیق..... ۴
- ت) اهمیت تحقیق..... ۵
- ث) اهداف تحقیق..... ۵
- ج) پیشینه تحقیق..... ۶
- چ) طبقه بندی فصول..... ۷
- ۱-۲- مفهوم شناسی جرم و جرم انگاری..... ۸
- ۱-۲-۱- جرم در حقوق جزای اسلام..... ۹
- الف) تعریف جرم در معنای لغوی آن..... ۹
- ب) تعریف جرم در معنی اصطلاحی آن..... ۱۰
- ج) تعریف جرم از دیدگاه حقوقی..... ۱۱
- د) تعریف جرم از دیدگاه حقوقدانان اسلامی..... ۱۲
- ۱-۲-۲- معیار و روند جرم انگاری از دیدگاه اسلام..... ۱۲
- ۱-۲-۳- ساختار تاریخی جرم..... ۱۳
- ۱-۲-۴- عناصر تشکیل دهنده جرم در اسلام..... ۱۴
- ۱-۲-۵- ادله عنصر قانونی جرم در قرآن و حدیث..... ۱۵
- ۱-۳- تعریف شکنجه..... ۱۷
- الف) تعریف ادبی و لغوی شکنجه..... ۱۷
- ب) تعریف و تحلیل اصطلاحی، حقوقی شکنجه..... ۲۰
- ج) تعریف شکنجه در نظام حقوقی اسلام..... ۲۶
- ۱-۳-۱- انواع شکنجه..... ۲۷

- ۱- شکنجه جسمی..... ۲۷
- الف) شکنجه جسمی مستقیم..... ۲۷
- ب) شکنجه جسمی غیر مستقیم..... ۲۹
- ۲- شکنجه روحی..... ۲۹
- الف) شکنجه روحی مستقیم..... ۳۰
- ب) شکنجه روحی غیر مستقیم..... ۳۰
- ۳-۱- شخصیت شکنجه‌گر..... ۳۱
- ۳-۳-۱- شخصیت مجنی علیه..... ۳۲
- ۳-۳-۱- انواع صدمات بدنی..... ۳۳
- الف) جراحت (به کسر جیم) یا جرح..... ۳۳
- ب) جرح در پزشکی قانونی..... ۳۳
- ج) ضرب..... ۳۴
- د) اذیت و آزار شکنجه..... ۳۴
- ۴-۱- ارکان شکنجه..... ۳۵
- ۴-۱-۱- ارکان جرم شکنجه در حقوق بین‌الملل..... ۳۵
- ۱- رکن قانونی..... ۳۵
- ۲- رکن مادی..... ۳۵
- ۳- رکن معنوی..... ۳۶
- ۴-۲- ارکان جرم شکنجه در نظام حقوق جزایی ایران..... ۳۷
- ۱- رکن قانونی..... ۳۷
- الف) رکن قانونی جرم شکنجه پیش از انقلاب اسلامی..... ۳۷
- ب) رکن قانونی جرم شکنجه پس از انقلاب اسلامی..... ۳۸
- ۲- رکن مادی..... ۳۸
- ۳- رکن معنوی..... ۳۸
- ۴-۳- ارکان جرم شکنجه در نظام حقوقی اسلام..... ۳۹
- ۱- رکن قانونی جرم شکنجه..... ۴۰
- ۲- رکن مادی جرم شکنجه..... ۴۲
- ۳- رکن معنوی جرم شکنجه..... ۴۳
- ۵-۱- ادیان (به ویژه اسلام) و حقوق بشر..... ۴۳
- ۵-۱-۱- تعریف حقوق بشر..... ۴۴
- ۵-۱-۲- حقوق زندانیان و حقوق بشر..... ۴۵

- ۶-۱- نظام تفتیشی ۴۶
- ۱-۶-۱- سابقه پیدایش ۴۶
- الف) اقرار در نظام تفتیشی ۴۷
- ب) شهادت در نظام تفتیشی ۴۸
- ج) شکنجه در نظام تفتیشی ۴۸
- ۲-۶-۱- ارزیابی نظام تفتیشی ۴۹
- ۷-۱- پیشینه تاریخی و حقوقی منع شکنجه در جهان ۵۰
- ۱-۷-۱- شکنجه در دوره معاصر ۵۱
- ۱-۷-۲- ارتش فرانسه و شکنجه ۵۲
- ۱-۷-۳- اسرائیل و شکنجه ۵۳
- ۱-۷-۴- شکنجه در آمریکا ۵۴
- ۱-۷-۵- شکنجه در دوره معاصر ایران ۵۴
- ۱-۷-۶- شکنجه در جهان اسلام ۵۶
- الف) شکنجه در دوره امویان ۵۷
- ب) شکنجه در دوره عباسیان ۵۷
- ج) شکنجه در دوران عثمانی ۵۸
- د) شکنجه در دوره معاصر کشورهای اسلامی ۵۸
- ۱-۸- جایگاه بحث شکنجه در فقه و حقوق جزا ۵۹
- ۱-۸-۱- تعریف اقرار ۵۹
- ۱-۸-۲- اهمیت اقرار ۶۰
- ۱-۸-۳- انواع اقرار ۶۰
- ۱-۸-۴- آثار اقرار ۶۰
- ۱-۸-۵- موارد بی اعتباری و مخدوش بودن اقرار ۶۱
- ۱-۸-۶- شکنجه متهم برای اخذ اقرار ۶۱
- ۱-۸-۷- اقرار مبتنی بر شکنجه ۶۲
- الف) شرایط تحقق اکراه ۶۳

فصل دوم: مبانی و مستندات ممنوعیت شکنجه در فقه امامیه

- ۱-۲- مبانی و مستندات شکنجه ۷۰
- ۱-۲-۱- مبانی جرم شکنجه در اسلام ۷۰

- ۲-۱-۲- مستندات جرم شکنجه در اسلام.....۷۶
- الف) مستندات جرم شکنجه از نظر کتاب.....۷۶
- ب) مستندات جرم شکنجه از نظر سنت (روایات).....۸۱
- ج) مستندات جرم شکنجه از نظر عقل.....۸۶
- د) مستندات جرم شکنجه در آرای فقها (اجماع).....۸۷
- ۲-۲- توجیهات امنیتی و فقهی اعمال شکنجه.....۹۳
- ۲-۲-۱- توجیه امنیتی- سیاسی شکنجه.....۹۴
- ۲-۲-۲- نقد و تحلیل مبانی توجیه فقهی اعمال شکنجه.....۹۶
- الف) نقد و بررسی شکنجه.....۱۰۰
- ۳-۲- سازوکارهای منع شکنجه در نظام حقوقی اسلام.....۱۰۱
- ۳-۲-۱- بنیان های ضمانت اجرای منع شکنجه.....۱۰۲
- ۳-۲-۲- مبانی اخلاقی به عنوان سازوکار پایبندی به قوانین و مقررات اسلامی.....۱۰۳
- ۳-۳-۲- امر به معروف و نهی از منکر (نظارت عمومی).....۱۰۵
- ۳-۳-۲- نظام اجرایی اسلام (حکومت اسلامی).....۱۰۶
- ۴-۲- جواز یا عدم جواز شکنجه و تعزیر متهم برای کشف جرم در اسلام.....۱۰۷
- ۴-۲-۱- تحلیل فقها مبنی بر جواز یا عدم جواز و تعزیر.....۱۰۸
- ۴-۲-۲- ارزش اعتراف های زیر شکنجه و تعزیر از نظر فقهی.....۱۰۹
- ۴-۲-۳- جواز تعزیر در مورد یقین حاکم به وجود اطلاعات مهم نزد متهم.....۱۱۲

فصل سوم: ممنوعیت شکنجه و بیان ضمانت اجرایی آن در حقوق جزا

- ۳-۱- ممنوعیت شکنجه.....۱۱۷
- ۳-۱-۱- بررسی منع شکنجه در حقوق.....۱۱۷
- ۳-۱-۲- بیان مصادیقی تاریخی از ممنوعیت شکنجه.....۱۱۸
- ۳-۱-۳- ممنوعیت شکنجه در اعلامیه های حقوق بشر.....۱۱۹
- الف) نقد و نظر.....۱۲۰
- ۳-۱-۳-۴- منع شکنجه در حقوق اسلام.....۱۲۱
- ۳-۱-۳-۵- منع شکنجه در حقوق ایران.....۱۲۲
- ۳-۱-۳-۶- قانون مجازات اسلامی و ضمانت اجرای منع شکنجه.....۱۲۳
- ۳-۱-۳-۷- تمایز شکنجه با سایر سوء رفتارها.....۱۲۴
- ۳-۱-۳-۸- ویژگیها و ارتباط شکنجه با مجازات قانونی.....۱۲۵

- ۱- ویژگی‌های ممنوعیت شکنجه..... ۱۲۵
- ۲- ارتباط مجازات قانونی با شکنجه و رفتارهای غیرانسانی..... ۱۲۶
- ۳-۲- سازوکارها و روشهای اجراء تضمینی منع شکنجه..... ۱۲۷
- ۳-۲-۱- ساز و کارهای تضمین منع شکنجه در حقوق بین الملل..... ۱۲۸
- ۱- نهادهای مبتنی بر منشور ملل متحد..... ۱۲۸
- الف) کمیسیون حقوق بشر..... ۱۲۹
- ۲- نهادهای بین المللی مبتنی بر سایر معاهدات بین المللی..... ۱۳۰
- الف) کمیته حقوق بشر..... ۱۳۰
- ب) کمیته ضد شکنجه..... ۱۳۱
- ۳-۲-۲- سازو کارهای تضمین منع شکنجه در نظام حقوقی ایران..... ۱۳۴
- ۱- نظام قضایی ایران..... ۱۳۴
- الف) محاکم قضایی..... ۱۳۵
- ب) سازمان بازرسی کل کشور..... ۱۳۶
- ج) کمیسیون حقوق بشر اسلامی..... ۱۳۶
- ۲- نهادهای وابسته به قوای مجریه و مقننه..... ۱۳۷
- الف) کمیسیون تحقیق و تفحص..... ۱۳۷
- ب) هیأت پیگیری و نظارت بر اجرای قانون اساسی..... ۱۳۸
- ۳-۳- ممنوعیت شکنجه و رفتارهای غیر انسانی در اسناد..... ۱۳۹
- ۳-۳-۱- اسناد حقوق بشری..... ۱۳۹
- الف) اسناد جهانی الزام آور..... ۱۳۹
- ب) اسناد جهانی غیر الزام آور..... ۱۴۰
- ج) اسناد منطقه ای الزام آور..... ۱۴۱
- د) اسناد منطقه ای غیر الزام آور..... ۱۴۲
- ۳-۳-۲- اسناد حقوق بشر دوستانه..... ۱۴۲
- ۳-۳-۳- حقوق بین المللی کیفری..... ۱۴۳
- ۴-۳- مهم ترین تعهدات دولتها در قبال شکنجه..... ۱۴۳
- ۳-۴-۱- جلوگیری از شکنجه..... ۱۴۴
- ۳-۴-۲- جرم انگاری شکنجه..... ۱۴۴
- ۳-۴-۳- ایجاد ساز و کار دادخواهی مناسب و مؤثر..... ۱۴۴
- ۳-۴-۴- عدم استرداد یا اخراج افراد در معرض شکنجه..... ۱۴۵
- ۳-۴-۵- جبران خسارت قربانیان شکنجه..... ۱۴۵

- ۳-۴-۶- بی اعتباری داده های حاصل از شکنجه.....۱۴۵
- ۳-۴-۷- تدارک ساز و کار نظارتی.....۱۴۶
- ۳-۴-۸- آموزش و اطلاع رسانی.....۱۴۶
- نتیجه گیری:.....۱۴۷
- منابع و مأخذ.....۱۴۹

چکیده

اعمال شکنجه از زمان شکل‌گیری نخستین هسته زندگی جمعی آغاز شده و به تدریج به فراخور فرهنگ و مقتضیات هر عصر، شکل خاصی به خود گرفته و وسیله‌ای مطمئن برای اخذ اطلاعات و اقرار محسوب می‌شده و همچنان تا به امروز نیز ادامه دارد. اما امروزه امری غیرمجاز و نامشروع، بلکه جنایت علیه بشریت، و جرم محسوب می‌شود و اصل ممنوعیت شکنجه به عنوان یکی از مهم‌ترین هنجارهای مقبول و به رسمیت شناخته شده در جامعه بین‌المللی می‌باشد که با شکل‌گیری نظام مدرن حقوق بشری در اسناد مدون مورد تأیید قرار گرفته و ابزارهایی جهت حمایت از افراد در مقابل شکنجه تدارک دیده شده است و در نظام حقوقی اسلام، در فقه و حقوق جزا، استفاده ابزاری از شکنجه از ابتدا ممنوع و حرام اعلام گردیده و نگاه آن در مورد حرمت اعمال شکنجه و ایذاء غیر، هرگز تغییر نکرده است و شکنجه یکی از شدیدترین جرایمی است که کرامت و مقام انسانی را خدشه‌دار ساخته و از این رو جرم حقوق بشری به شمار می‌رود. پژوهش حاضر تلاش دارد گامی مثبت، در جهت شفاف‌سازی ابعاد ممنوعیت جرم شکنجه بردارد و ضمن توجه به موقعیت برجسته منزلت انسانی در معرفت دینی، به تبیین مفهوم شکنجه و مبانی ممنوعیت شکنجه، و ارزیابی موضع حقوق اسلام، به عنوان منبع مورد الهام نسبت به این جرم پرداخته و دیدگاه‌های فقهای اسلامی را درباره ممنوعیت شکنجه بررسی کند، نتایج این بررسی، حاکی از توقف جواز هرگونه تعذیب غیر، در چارچوب قواعد حقوق اسلامی در فقه امامیه و حقوق جزا است.

کلیدواژه‌ها: شکنجه، ممنوعیت، فقه، تعذیب، حرمت، قانون، جرم.

فصل اول

کلیات

۱-۱- بیان موضوع تحقیق

الف) بیان مسأله تحقیق

دین مقدس اسلام از ابتدای ظهور دعوت خود را متوجه همه انسانها دانسته و هیچ گاه خود را محدود به قوم یا ملت خاصی ننموده و همواره مطلق انسان را در نظر داشته است چرا که انسان در این مکتب عظیم الهی دارای کرامت و ارزش خاصی بوده و هموست که سازنده تاریخ و جامعه است و اسیر و محکوم هیچ گونه جبر بیرونی نمی باشد. این گونه است که انسان در این مکتب نیکو جانشین خداوند در زمین است و آن خالق گرامی فطرت آدمی را فطرت الهی رقم زده است، تا آنجا که از روح خود فیضی را در این کالبد حیوانی به ودیعه گذارده است.

خالقی که این گونه مخلوقی آفریده و شرع مقدس اسلام را برای شیوه زندگی اش فرو فرستاده، بی تردید به حقوق ذاتی انسان و حرمت وی نیز بی تفاوت نبوده است و این مهم در احکام اسلامی بسیار به چشم می خورد. از آنجا که در شکنجه، قربانی، یک انسان است و این عامل به حیثیت بشریت لطمه وارد می آورد لازم است به احکام و مقررات اسلامی در این خصوص نظری افکنده و قلمرو و مفهوم شکنجه را در این شرع مقدس دریابیم.

گرایش به تعذیب و شکنجه که ناشی از تأکید بر سرعت عمل، ضعف و ناتوانی، بی حوصلگی و گاه مشکلات روانی است تحقق عدالت جزایی را به شدت تهدید می نماید چه بسا غیر بزهکارانی نیز به منظور رهایی از فشار و ایذا غیر قابل تحملی که بر آنها وارد می شود به جرم ناکرده اقرار و اعتراف کنند از این رو توسل به ابزارهای رنج آور و طرق غیر انسانی علیه متهمین در فرآیند رسیدگی های رسمی، موجب پیش بینی واکنش های جزایی در قوانین ملی و فراملی شده است.

در این تحقیق تلاش شده ضمن پرداختن به مبانی ممنوعیت شکنجه، این جرم از جنبه های مختلف فقهی مورد بررسی قرار گیرد تا تصویری روشن از تلقی فقه جزایی نسبت به مفهوم شکنجه و

مرزهای مشروعیت تعذیب غیر تبیین گردد. به این منظور از نظریات فقهای اسلامی صرف نظر از گرایش‌های متنوع مذهبی و تعلقات فرقه‌ای آنان استفاده شده است.

ب) سوالات تحقیق

- ۱- شکنجه چیست؟
- ۲- چرا در اسلام شکنجه ممنوع است؟
- ۳- شکنجه و مصادیق آن در فقه جزایی چیست؟
- ۴- چه رفتاری، حکم شکنجه دارد و آثار و نتایج قانونی آن چیست؟
- ۵- آیا شکنجه فرایند نوعی دادرسی ناعادلانه و غیر منطقی است؟

پ) فرضیه های تحقیق

- ۱- تحمیل عمدی و غیرقانونی درد و رنج مستمر روحی یا جسمی بر دیگری به منظور کسب اطلاعات یا اخذ اقرار.
- ۲- با توجه به منزلت انسان در معارف دینی، شارع تحمیل هرگونه ایذاء و رنج بر دیگری را مؤکداً ممنوع ساخته و ارتکاب هر رفتار موهن، مغایر با شأن و منزلت انسان را مورد نهی شدید قرار داده است.
- ۳- حقوق اسلام، ایلام بدنی، ایذاء روحی و روانی همه موجودات زنده را جرم، و از مصادیق شکنجه دانسته و مستوجب تعزیر قلمداد کرده و این ممنوعیت، شامل حتی حشرات، مانند مورچگان نیز می‌شود.
- ۴- هر رفتاری که حکم ایذاء و اذیت و ضرب و جرح انسانی را داشته باشد، حکم شکنجه را دارد و ادله چهارگانه (کتاب، سنت، اجماع، عقل) به روشنی بر تحریم تعذیب و شکنجه و هتک حرمت انسانها دلالت دارد.
- ۵- شکنجه فرایند دادرسی ناعادلانه و غیر منطقی است که به مرور زمان در انحاء مختلف به وجود آمده است.

ت) اهمیت تحقیق

با توجه به شرافت منزلت انسانی در معرفت دینی، شارع تحمیل هر گونه ایذاء و رنج بر دیگری را (اگر چه خفیف‌ترین) مؤکداً ممنوع ساخته و ارتکاب هر رفتار موهنی که مغایر با شأن و منزلت انسان باشد را مورد نهی قرار داده است. مکتب اسلام شدت زشتی این نحو از رفتار را با رنج و ایذاء خداوند همسنگ قلمداد کرده، بنابراین اطلاق و عموم ادله حاکی از حرمت ایذاء غیر بدون کمترین تردید، دلالت بر حرمت و ممنوعیت شکنجه خواهد داشت از این رو با این تحقیق و بررسی مأمورین تحقیق در مقام بازجویی از بزهکار، حق اعمال فشار و ایذای متهم را نخواهند داشت زیرا هیچ یک از منابع شرعی بر جواز این نحو از بازجویی حکایت نکرده است. نزدیکی و قرابت آدمی به خداوند جلّ و علا و اعتقاد به کرامت و ارزش والای انسان، به حقوق بشر در نظام اسلامی موقعیت برجسته و ممتازی بخشیده است. منشأ تشریح حقوق انسانی در اسلام، اراده خداوندی و نه تمایل دولتها و نهادهای بین‌المللی است و از این رو امکان حذف، تعدیل، نسخ و یا تعطیل در آن منتفی است نظر به اینکه احکام شرعی متضمن این حقوق، بر ضرورت‌های فطرت آدمی است و از آنجا که اسلام دین مبتنی بر فطرت است بدیهی است که متکفل تحقق این امر بوده، بر حمایت جدی از حقوق بشر اصرار ورزد و رعایت آن را در زمره مهم‌ترین واجبات بشمارد. بنابراین اطلاق و عموم ادله حاکی از حرمت ایذاء غیر بدون کمترین تردید، دلالت بر حرمت و ممنوعیت شکنجه خواهد داشت، زیرا شکنجه از برجسته‌ترین مصادیق ایذاء غیر است و به این جهت مأموران تحقیق و کشف جرم در مقام بازجویی از بزهکار، حق اعمال فشار و ایذای متهم را نخواهند داشت زیرا هیچ یک از منابع شرعی بر جواز این نحو از بازجویی حکایت نکرده‌اند.

ث) اهداف تحقیق

هدف از تدوین این موضوع، تبیین مفهوم شکنجه و ارزیابی موضوع حقوق اسلام به عنوان منبع مورد الهام قانونگذار نسبت به این جرم است. در این موضوع، ضمن توجه به موقعیت برجسته منزلت انسانی در معرفت دینی، تلاش می‌شود تا دیدگاه‌های به ظاهر متمایزی که برخی فقهای اسلامی درباره

ممنوعیت شکنجه مطرح کرده‌اند بررسی گردد. نتایج این ارزیابی حاکی از توقف جواز هرگونه تعذیب غیر، بر احراز مشروعیت آن، در چارچوب قواعد حقوق اسلام است.

ج) پیشینه تحقیق

پایان‌نامه‌ها و مقالاتی چند راجع به موضوع شکنجه و ممنوعیت آن مورد بحث و بررسی قرار گرفته است که به بعضی از آنها در ذیل اشاره می‌شود.

الف - پایان‌نامه‌ها

۱- عنوان: جرایم علیه بشریت موضوع ماده ۷ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری با تاکید بر قتل، شکنجه، و ناپدید کردن اجباری افراد (محقق: زهرا کسمتی)

استاد راهنما: محمدرضا، ضیایی.

۲- عنوان: بررسی مفهوم شکنجه در کنوانسیون منع شکنجه و تطبیق با نظام حقوقی ایران. (محقق: زهرا جعفری)

استاد راهنما: محمدی گرکانی.

۳- عنوان: رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر در مورد شکنجه و مجازاتهای ظالمانه و رفتارهای غیرانسانی و ترذیلی. (محقق: مهدی عبدالمالکی)

استاد راهنما: دکتر دشتاب.

ب - مقالات

۱- شکنجه، مجله تحقیقات حقوقی، نویسنده؛ محمد علی اردبیلی، ۱۳۷۰.

۲- گفتاری درباره شکنجه و پیشگیری از آن، مجله تحقیقات حقوقی، محمد علی اردبیلی، ۱۳۷۶.

۳- کنوانسیون منع شکنجه و دیگر رفتارها یا مجازاتهای بی رحمانه، (مجله حقوقی امور حقوق بین الملل، ۱۳۷۹).

۴- کنوانسیون ضد شکنجه و رفتار یا مجازاتهای خشن غیرانسانی و تحقیرکننده (مجله دادآفرین، ۱۳۸۱).

۵- شکنجه و شکنجه گر، هوشنگ ماهرویان، مجله فرهنگ و توسعه، ۱۳۷۹.

۶- قتل همراه با شکنجه، مجله حقوق و اجتماع، ۱۳۷۷.

۷- مفهوم شکنجه - مهدی نیک نفس - مجله حقوقی، ۱۳۸۴.

۸- جایگاه قاعده منع شکنجه در حقوق بین الملل، امیرحسین رنجبریان - مجله دانشکده حقوق دانشگاه

تهران. ۱۳۸۴.

۹- شکنجه و علم اخلاق، مجله آفتاب.

۱۰- جایگاه منع شکنجه در حقوق کیفری ایران و اسناد بین الملل - مجله اندیشه های حقوقی - محمد

ابراهیم شمس نائری - ۱۳۸۴.

هر چند که پایان نامه ها و مقالات مذکور به بررسی مفهوم و ممنوعیت شکنجه از دیدگاه حقوق کیفری و بین المللی پرداخته اند اما در این پایان نامه هدف اصلی بر این بوده که ممنوعیت شکنجه در اسلام به صورت روشن از دیدگاه فقهای اسلامی مورد بررسی قرار گیرد و این ممنوعیت نیز از نظر حقوقی و جزایی در کنار حقوقی که اسلام در رابطه با این مطلب دارد بیان شود در این پایان نامه به تمام جوانب ممنوعیت شکنجه از قدیم الایام و از قرن های گذشته تا به حال پرداخته شده و حقوق انسان را در رابطه با شکنجه در اسلام و سایر منابع بررسی کرده است.

چ) طبقه بندی فصول

پژوهش حاضر تلاش دارد با تبیین و تشریح تعهدات و مقررات حقوق بین الملل بشر در مورد ممنوعیت شکنجه و بررسی آن با جایگاه این موضوع در مبانی حقوق اسلامی و نظرات فقهای امامیه و مقررات موضوعه جمهوری اسلامی ایران، گامی مثبت در جهت شفاف سازی ابعاد ممنوعیت جرم شکنجه و نیز تکمیل، تعمیق و توسعه مفاهیم آن بر دارد. با توجه به مراتب فوق مطالب در ۳ فصل کلی مورد بررسی قرار خواهند گرفت:

فصل اول: کلیات: که به تبیین موضوع پرداخته و اهداف و تاریخچه این موضوع را بررسی می کند.

فصل دوم: مبانی و مستندات ممنوعیت شکنجه در اسلام، که با ادله محکم و ثابت بررسی می شود و به سازوکارهای ممنوعیت شکنجه در نظام حقوقی اسلام می پردازد.

فصل سوم به بررسی ممنوعیت شکنجه در حقوق جزا با اسناد و مدارک کلی آن در حقوق اسلام و ایران و جهان می پردازد.

۱-۲- مفهوم شناسی جرم و جرم انگاری

انسان تنها موجود شناخته شده‌ای است که برای رسیدن به اهداف و اغراض خویش می‌تواند در محیط پیرامونی خود دخل و تصرف کند و با استفاده از ابزارهای مختلف (چه مشروع و چه نامشروع) از جمله با توسل به زور، امیال و خواسته‌های خود را بر دیگران تحمیل نماید و از این طریق نیز نیازمندی‌های فردی و اجتماعی خویش را تأمین کند. قضاوت واحدی در مورد افعال انسان وجود ندارد، بخشی از رفتارهای انسان نکوهش می‌شوند و تخلف، گناه و جرم خوانده می‌شوند و در مقابل نیز برای مرتکبین آنها مجازات تعیین می‌گردد. داستان جرم انگاری بعضی از پدیده‌های رفتاری انسان، به ویژه بدرفتاری و تحمیل منویات خود بر دیگری با استعمال شکنجه پیشینه‌ای طولانی دارد که همواره به موازات تحولات زندگی بشر همیشه دستخوش تطور و تحول گردیده است (شفیعی‌نیا، ۱۳۸۸، ۶۲).

از آغاز آفرینش انسان و شکل‌گیری زندگی اجتماعی، جرم و لغزش و به دنبال آن کیفر و مجازات وجود داشته است. قرآن مجید داستان اولین لغزش نخستین انسان را چنین بازگو می‌کند: خداوند آدم و همسر او را فرمود که در بهشت بیارامید و از میوه‌ها و نعمت‌های فراوان آن هرچه خواهید بهره‌مند شوید. آنگاه به درختی اشاره فرمود و به آنان گوشزد کرد که مبادا به این درخت نزدیک شوید که از ستمکاران خواهید شد. شیطان آن دو را بفریفت، به لغزش و نافرمانی وا داشت. به دنبال این لغزش خداوند درباره کیفر ایشان فرمود: به آنها گفتیم که از آن بهشت به دنیا فرود آید آنجا دشمن یکدیگر خواهید بود و در قرارگاه زمینی خود جاودانی نخواهید ماند (مضمون آیات ۳۵ و ۳۶ سوره مبارکه بقره). بر اساس یافته‌های باستان‌شناختی نیز، جرم همواره وجود داشته است. قانون حمورابی و قانون هیئت‌هایی که صد و چهار هزار سال پیش در میان دو رود و جنوب ترکیه ساکن بوده‌اند به ترتیب نشان می‌دهند که انسانها و جوامع انسانی همواره در معرض مقاومت و دشمنی مجرمانه عده‌ای از شهروندان

بوده‌اند و به اقتضای آن نیز، جوامع واکنشی خشن در برابر جرم از خود نشان می‌دادند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۳، ۷۳).

اما انسان‌های متفکر و دانشمند همواره در مورد علل وقوع جرم و جرم‌انگاری شکنجه، که از رایج‌ترین اعمال ایدایی و تحکمی بود تأمل می‌کرده‌اند اگر آثار فیلسوفان یونانی نظیر ارسطو، سقراط، افلاطون و فلاسفه رومی و شرقی و ایرانی و آثار شاعران و ادیبان ایرانی را مطالعه کنیم درمی‌یابیم بی‌آنکه این افراد جرم‌شناس باشند دیدگاه‌هایی در مورد جرم شکنجه و علل وقوع، و استفاده از آن ارائه کرده‌اند. آنها در آثار خود واژه‌های معصیت، گناه و شرارت را به جای جرم به کار برده‌اند (فیض، ۱۳۷۶، ۱۳).

۱-۲-۱- جرم در حقوق جزای اسلام

الف) تعریف جرم در معنای لغوی آن

جرم مانند بسیاری از اصطلاحات حقوقی دارای معنی لغوی و معنی اصطلاحی است. جرم و جریمه از جرم (به فتح جیم) گرفته شده که به معنی قطع کردن است یا به قول راغب اصفهانی اصل معنی جرم، بریدن میوه از درخت است و برای هر کسب و کار زشت و مکروه استعاره شده است و به معنی وادار کردن بر کاری ناپسند نیز اطلاق شده و در دو آیه ذیل - به قول طبرسی - در همین معنی بکار رفته است:

۱- یا قوم لا یجر منکم شقاقی ان یصیبکم مثل ما اصاب قوم نوح او قوم هود او قوم صالح و ما قوم لوط منکم بیعید (سوره هود، آیه ۸۹).

قوم من مخالفت با من، شما را بر آن ندارد که برسد به شما آنچه که به قوم نوح، یا قوم هود یا قوم صالح رسید و قوم لوط هم از شما چندان فاصله‌ای ندارند و دور نیستند.

علامه طباطبایی این آیات را با توجه به معنی کسب و کار زشت که برای جرم گفته شد ترجمه و تفسیر کرده‌اند و در این صورت چنین ترجمه می‌شود: ای قوم من بپرهیزید که مخالفت‌تان با من، برای

شما، گرفتاری کسب کند، و فراهم آورد مثل گرفتاری قوم نوح که غرق شدند و... (علامه طباطبایی، ج ۱۰، ص ۳۹۰).

۲- لا یجر منکم سنن قوم علی ان لا تعدلوا اعدلوا هو اقرب للتقوی (سوره مائده، آیه ۱۲).

دشمنی با قومی، شما را وادار نکند که به عدالت رفتار نکنید، به عدل رفتار کنید که آن به پرهیزگاری نزدیکتر است. با توجه به معنی لغوی جرم می‌توان نتیجه گرفت که، جرم و جریمه در لغت به ارتکاب کارهای زشت و ناپسند و مخالف حق و عدل اطلاق می‌شود (فیض، ۱۳۶۹، ۶۷ و ۶۸).

ب) تعریف جرم در معنی اصطلاحی آن

فقه‌ها جرم را چنین تعریف کرده‌اند: جرم عبارت است از انجام دادن فعل، یا گفتن قول که قانون اسلام آن را حرام شمرده و بر فعل آن کیفری مقرر داشته است و این از آنجا نشأت گرفته که هر کس از اوامر و نواهی خدای تعالی سرپیچی کند برای کیفر و مجازاتی معین شده است و آن کیفر یا در دنیا گریبانگیر مجرم می‌شود و در این صورت به وسیله امام یا نائب او یعنی حاکم شرع و ولی امر و فقیه جامع شرایط، یا قضات منصوب از طرف او به اجرا در می‌آید و یا کیفری تکلیفی است، که مجرم برای اینکه گناهانش پوشیده و محو گردد انجام می‌دهد تا کفاره گناه او گردد یا اینکه کیفر، در آخرت مجرم را معذب خواهد داشت و گناهکار در سرای دیگر به سزای عمل زشت و ناهنجار خود خواهد رسید مگر آنکه توبه مجرم طبق شرایطی که خواهد آمد، مورد پذیرش خدای تعالی قرار گیرد. این تعریفی کلی و عام است که می‌توان آن را بر اثم و معصیت و خطیئه نیز تسری داد و در این تعریف، همه دارای یک ماهیت هستند و عبارتند از نافرمانی خدای تعالی و سرپیچی از اوامر و نواهی او که به دنبال آن استحقاق مجازات وجود دارد (فیض، ۱۳۶۹، ۶۹).

جریمه و جرم عبارت است از کارهای ناپاک و زشتی که مجرم کسب می‌کند که از نظر عقل، بد و نفرت‌انگیز است. اثم گناهی است که موجب کند شدن انسان در راه رسیدن به کمال انسانی و مدارج عالیه اسلامی است چرا که اثم در لغت نامی است برای کارهایی که کندی و سستی می‌آورد و از این رو عرب به شتر کندرو آثمه می‌گوید. خطیئه هنگامی به یک گناه اطلاق می‌شود که سراسر وجود انسان را فراگیرد و بر نفس چیرگی یابد تا جایی که بی اختیار و بدون قصد و اراده نیز از انسان سرزند. چرا که